

Vesna ĐIKANOVIĆ
Institut za noviju istoriju Srbije
Beograd

UDK 271.222(497.11)(73)-9 "1919/1926"

**PRILOG ISTRAŽIVANJU ISTORIJE SRPSKE
PRAVOSLAVNE CRKVE U SJEDINJENIM AMERIČKIM
DRŽAVAMA OD 1919. DO 1926.**

APSTRAKT: Članak se bavi analizom procesa organizovanja američko-kanadske eparhije, kao i izborom prvog srpskog episkopa u Severnoj Americi.

U periodu intenzivnijeg doseljavanja Srba u Severnu Ameriku, a pre svega u Sjedinjene Države, u drugoj polovini XIX veka, i povećavanja broja srpskih kolonija, organizovanog crkvenog života, odnosno srpske crkve nije bilo. To, međutim, nije značilo da je verski život srpskih iseljenika bio zanemaren, ili da čak nije ni postojao. Crkveno školske opštine, kao jedan od prvih vidova organizovanog života iseljenika, nastale njihovom samostalnom inicijativom, pored funkcija socijalnog, kulturnog, prosvetnog karaktera, ispunjavale su i onu koja se odnosila na verske potrebe njihovih članova. Ove opštine će se angažovati na finansiranju podizanja ili kupovine crkvenih zgrada, raspisivanju konkursa za izbor sveštenika, uz obezbeđivanje plate i smeštaja. Potrebno je istaći da su one delovale po principima samostalnog odlučivanja i donošenja odluka, što će ih činiti važnim činiocem u budućem organizovanju srpske crkve.¹

Organizovani oblici verskog života u Severnoj Americi bili su, međutim, u rukama Ruske pravoslavne crkve koja svoje prisustvo beleži od sredine XVIII

¹ Stevan Karamata u svom izveštaju o stanju u Americi iz 1910. daje opis nastanka tih opština: „U mestima gde ima oveći broj naših sastanu se desetak dvadesetak boljih i savesnijih ljudi (među ovima dešava se kad kada da ima i probisveta i mnogih je krajcara umesto za crkvu i na crkvu otišlo u džep takih pokretača koji su bili obični lopovi) dogovore se da hoće da osnuju crkvenu opštinu i da kupe kakvu u mestu se nalazeću praznu crkvu, i kad se dogovore i sporazumeju, sazovu narod na zbor i dogovor, koji obično takov pokret vrlo rado prihvata, i traže priloge”. Sava, episkop šumadijski, *Istorija SPC u Americi i Kanadi 1891–1941*, Kalenić, Kragujevac, 1994, str. 67–71, 134.

veka.² Srpski sveštenici koji su delovali u SAD-u i Kanadi nalazili su se pod jurisdikcijom Ruske crkve, a to će biti i okvir za sva buduća delovanja, inicijative, nastojanja u pravcu osamostaljenja. Dolazak srpskog sveštenstva u Americu nije bio deo organizovanog rada, već su oni činili tek mali deo slovenskog iseljeničkog talasa krajem XIX veka, a razlozi i motivi doseljavanja nisu se u većoj meri razlikovali od onih kod ostalih imigranata.³ Međutim, to sveštenstvo činiće osnov i jezgro organizovanja srpske crkve u Americi.

Krajem XIX veka javili su se prvi jasniji pokazatelji da među srpskim iseljenicima i sveštenstvom postoji raspoloženje da se izvrši čvršće povezivanje sa srpskom crkvom u starom kraju (inicijative su se odnosile na uspostavljanje veza i sa Karlovačkom i sa Beogradskom mitropolijom). Za inicijatora ovih pokušaja može se smatrati Sebastijan Dabović,⁴ prvi srpski sveštenik u Americi, rođen u Sjedinjenim Državama, koji je uputio molbu srpskom mitropolitu Mihailu, i izrazio želju da se nađe pod njegovom duhovnom upravom. Mihailo je ovaj predlog odbio navodeći razloge materijalne i upravne prirode, na kraju zaključujući: „Mislim da se vi lepo složite i da slušate g. Vladiku Svojega pa će on vama pomagati i štititi Srbe i njino Pravoslavlje a neće srpske narodne običaje uništavati”.⁵

Inicijative su jednako dolazile i od srpskih crkveno školskih opština. One su u sve većoj meri izražavale potrebu za srpskim sveštenicima koji bi razumeli jezik i običaje srpskog naroda što, kako se smatralo, nije bio slučaj sa ruskim sveštenicima koji su bili angažovani umesto srpskih. Porast broja srpskih iseljenika, a time i crkveno školskih opština učinio je da potreba za srpskim sveštenicima postane izraženija.⁶

Postojeće inicijative i prisutno raspoloženje, među sveštenstvom i iseljenicima, stvorili su neophodne uslove za preduzimanje akcija u pravcu formiranja srpske crkve u Americi.

---

² Još 1741. je započelo rusko istraživanje i nastanjivanje Aljaske i Aleutskih ostrva, a maja 1793. ruska carica Katarina Velika je dala dozvolu za osnivanje Ruske pravoslavne misije. Nakon prodaje Aljaske Sjedinjenim Državama 1867, ruski Sinod je uspostavio autonomnu episkopiju Aljaske i Aleutskih ostrva, kasnije poznate kao Ruska pravoslavna misija u Americi. Paul Pavlovich, *The History of the Serbian Orthodox Church*, Toronto, 1989, str. 259–260.

³ Episkop Nikolaj, osvrćući se na ove razloge ocenjuje ih kao one „niže moralne vrednosti”. Po traga za boljim životom i egzistencijom, ali i bežanje pred zakonom, bili su neki od razloga za iseljavanje. Sava, episkop šumadijski, *n. d.*, str. 134.

⁴ Roditelji Sebastijana Dabovića su bili srpski imigranti iz Boke Kotorske, dok je on rođen u SAD, u San Francisku 21. juna 1863. kao Jovan (John) Dabović. Svešteničko obrazovanje je, između ostalog, stekao školovanjem u Petrogradu i Kijevu, a u Americi je delovao kod Ruske pravoslavne misije. Bio je osnivač prve srpske crkve u Americi, crkve Sv. Save u Džeksonu (Kalifornija) 1894. godine. Paul Pavlovich, *n. d.*, str. 263–264.

⁵ Sava, episkop šumadijski, *n. d.*, str. 40.

⁶ Među prvim molbama upućenim srpskoj crkvi u starom kraju, bila je molba rusko-grčko-srpske parohije u San Francisku. Oni su od mitropolita Mihaila tražili da im uputi sveštenika. On je poslao arhimandrita Firmilijana Dražića, 1892, koji je bio i prvi srpski sveštenik u Americi upućen iz Srbije. U Americi se zadržao samo šest meseci. Sava, episkop šumadijski, *n. d.*, str. 38.

Međutim, prve oblike organizovane celine i vidove samostalnog funkcionisanja, srpska crkva dobila je kao deo ruske misije u Americi i inicijativom ruskih arhiepiskopa. Prvi korak je učinjen u okviru reorganizacije Ruske crkve u Americi, kada je ruski episkop Tihon (1898–1907) osnovao Srpsku duhovnu misiju, marta 1905. godine, a za prvog načelnika je izabran Sebastijan Dabović. On je, po svemu sudeći, želeo da kroz rad ove misije ojača položaj srpskog sveštenstva u Americi, u finansijskom i kadrovskom smislu, kao i kroz izdavanje posebnog crkvenog lista. U tom smislu, zatražio je podršku od mitropolita karlovačkog Georgija, ali do saradnje nije došlo, kako je istaknuto, zbog lošeg materijalnog stanja mitropolije ali i, kako je mitropolit Georgije naveo, „pošto nam zvanično a ni inako nisu poznate prilike pravoslavnoga srpskoga života na kontinentu američkom”.⁷ Ipak, osnivanje Srpske duhovne misije nije uticalo na sređivanje prilika među srpskim sveštenstvom, niti je zaustavilo inicijative za odvajanje od ruske i stavljanje pod jurisdikciju srpske crkve u starom kraju. U molbi nekoliko srpskih opština mitropolitu Georgiju ističe se „što je izrična i sveopća želja svega ovamošnjeg srpskog naroda da nam najviša duhovna vlast bude koji srpski sv. Sinod, u otadžbini a ne ruski u Petrogradu”.⁸ Upravo zbog nemogućnosti da ostvari svrhu postojanja srpske misije, Sebastijan Dabović je ubrzo (1909) podneo ostavku na mesto načelnika, o čemu je izvestio i Sv. Sinod Karlovačke mitropolije ističući da „većina Srba ovamo glasno su se izrazili da neće ničiju, ni rusku, nego svoju srpsku crkvenu jurisdikciju”.⁹ Činilo se da se stvari ubrzano kreću u pravcu konačnog uređenja srpske crkve u Americi i njenog povezivanja sa crkvom u Srbiji. Na saboru srpskih sveštenika u Čikagu, 5. novembra 1913, srpski sveštenici na čelu sa Savom Vojvodićem, novoizabranim načelnikom Srpske duhovne misije, doneli su više odluka među kojima treba istaći zahtev da se izvrši izdvajanje iz Ruske pravoslavne crkve i pređe pod jurisdikciju srpske mitropolije u Beogradu, kao i da takva crkva nosi naziv Srpska pravoslavna crkva u Severnoj Americi, sa sedištem u Čikagu.¹⁰ Međutim, izbijanje Prvog svetskog rata je privremeno zaustavilo čitav proces.

⁷ Sava, episkop šumadijski, *n. d.*, str. 50.

⁸ Sava, episkop šumadijski, *n. d.*, str. 49–60.

⁹ Sava, episkop šumadijski, *n. d.* str. 60.

¹⁰ Govoreći o saboru 1913, prota Petar Stijačić navodi da je, između ostalog, doneto rešenje da se obrate Beogradu, ali da su dobili odgovor da crkva u Srbiji ne može da se primi pokroviteljstva. Protas Petar O. Stijačić, „Srpska Pravoslavna Crkva u Americi”, *Kalendar Srpske Pravoslavne Patrijaršije za 1939*, str. 127–128. Da se ipak u nekim krugovima srpske crkve menjalo raspoloženje prema čvršćem povezivanju sa sveštenstvom i narodom u Americi, pokazuje odgovor mitropolita Georgija crkveno školskoj opštini u Čikagu, gde on jasno podržava njihovu nameru da se stave pod vlast srpskog mitropolita. Korak dalje predstavljalo je slanje Stevana Karamate u Ameriku od strane Karlovačke mitropolije u cilju prikupljanja informacija o stanju među iseljenicima i crkvom. U tom izveštaju prvi put su konkretno razvijeni predlozi o osnivanju episkopije i izboru srpskog episkopa u Americi. Sava, episkop šumadijski, *n. d.*, str. 45, 67–71.

Osnivanje episkopije

Iako je početak Prvog svetskog rata, kao što je istaknuto, prekinuo za kratko napore za sređivanje crkvenih prilika u Severnoj Americi, a pre svega u SAD-u, ovaj period je obeležilo nekoliko događaja od značaja za buduće rešavanje crkvenog pitanja.

Izbijanje Oktobarske revolucije 1917. je imalo značajne posledice po dešavanja u Ruskoj crkvi u Americi, a time, posredno, i po srpsko sveštenstvo. Ovaj događaj svakako je uzdrmao postojeće pokušaje ruskog arhiepiskopa Evdokima, načinjene godinu dana ranije, 18. oktobra 1916, da sazivanjem kongresa srpskih sveštenika u Čikagu učvrsti rusku jurisdikciju. To je inače predstavljalo rezultat razmišljanja i planova u okviru Ruske crkve o načinima da se srpsko sveštenstvo veže za nju. S tim u vezi, episkop Tihon će predložiti sazivanje sabora srpskih sveštenika, izradu jedinstvenog ustava, ali i podvrgavanje srpskih novina duhovnoj cenzuri. Ruski sinod je prihvatio ove predloge i u leto 1916. naložio episkopu Evdokimu da to i ostvari.¹¹ Sa istom namerom, u leto 1917, iz Rusije je doveden sinđel Mardarije Uskoković i postavljen za novog načelnika Srpske duhovne misije, uz nadu, da će on, kao ruski đak, očuvati postojeće odnose.¹² Mardarije je, s druge strane, svoj dolazak i prihvatanje dužnosti obrazložio na sledeći način: „Ja sam ruskoj crkvi stavio izvesne uslove, a glavni je bio taj, da naša srpska crkva u Americi dobije samostalnost. To sam izvejavao.”¹³ Novi ruski episkop u Americi Aleksandar je obrazložio dolazak Mardarija, „nalazeći da je sada sazrelo vreme predstaviti srpskom narodu da sam sebi podiže svoj crkveni život u Americi”. Cilj je bio organizovanje „zasebne srpske eparhije”, ali se istovremeno isticalo da je Mardarije „uspeo da se pokaže kao veliki rusofil”.¹⁴

¹¹ U radu sabora učestvovalo je 15 srpskih sveštenika. Pored administrativnog preuređenja srpskih parohija, prihvaćen je i Ustav ruske pravoslavne arhiepiskopije. Sava, episkop šumadijski, *n. d.*, str. 93.

¹² Mardarije Uskoković je rođen u selu Kornet u blizini Podgorice 2. novembra 1889. (episkop Sava navodi 22. decembar 1889, kao datum rođenja u: Sava, episkop šumadijski, *Srpski jerarsi od IX do XX veka*, Beograd, 1996, str. 307–308) kao Jovan Uskoković. Nakon školovanja u Crnoj Gori i Srbiji 1909. se zamonašio u manastiru Studenica. Školovanje je nastavio u Rusiji gde ga je uputio Srpski sinod. Na Duhovnoj akademiji u Petrogradu diplomirao je 1915; Sinod RPC-a ga je uputio u Ameriku 1917, gde je zauzeo položaj načelnika Srpske duhovne misije. Za prvog srpskog episkopa imenovan je 1925. godine. Umro je 12. decembra 1935. u Mičigenu. Dragoslav Dragutinović, *Životopis Vladike Mardarija*, Manastir Sv. Save, Libertvil, 1981, str. 117–119.

¹³ Dragoslav Dragutinović, *n. d.*, str. 34.

¹⁴ D. Dragutinović, *n. d.*, str. 34–35; Episkop Nikolaj u svom izveštaju ističe da je Ruska crkva u Americi počela da gubi ugled još 1915, dolaskom episkopa Evdokima, kada se on sukobio sa američkim zvaničnicima. Njega je nasledio episkop Aleksandar koji je, po Nikolaju, nastavio politiku učvršćivanja ruskog uticaja izborom episkopa lojalnih ruskoj crkvi. Sava, episkop šumadijski, *n. d.*, str. 136–140.

Aktivnosti u pravcu stvaranja srpske episkopije u Severnoj Americi su nastavljene neposredno po okončanju Prvog svetskog rata, ali su ukupne okolnosti bile izmenjene. Stvaranje Kraljevine SHS je otklonilo svaku nedoumicu u pogledu vezivanja američkog sveštenstva za određenu srpsku mitropoliju u starom kraju. Takođe, crkveno pitanje u Americi je postalo i predmet interesovanja srpske vlade, koja je već avgusta 1918. na Krfu, u trenucima kada ratne operacije još uvek nisu bile okončane, ocenila da državni interesi zahtevaju da se izvrši izbor episkopa iz „naše crkve” za srpske iseljenike u Americi.¹⁵ Svakako da su ovom stanovištu doprinela iskustva iz ratnih godina. Materijalna i vojna pomoć srpskih iseljenika, ali i uočavanje značaja SAD-a u budućim međunarodnim odnosima nisu se mogli zanemariti.

Predstojeće uređivanje nove države, rešavanje pitanja granica, ali i izvestan oprez u pogledu rešavanja pitanja srpske crkve u Americi, bili su neki od faktora koji su od samog početka usporili aktivnosti Beograda. S druge strane, u Sjedinjenim Državama stvari su tekle ubrzanim tokom.

U Klivlendu je, 28. februara 1919, sazvan Sabor Ruske severnoameričke arhiepiskopije, na kome se pored razmatranja aktuelnih političkih događaja, pre svega u Rusiji, razmatralo i stanje u Srpskoj crkvi. Na Saboru, na kome je prisustvovalo dvanaest srpskih sveštenika, doneta je odluka da se Mardarije Uskoković predloži za srpskog episkopa, a zvanični izbor je trebalo da se desi na zakazanom saboru srpskog sveštenstva i opština 12. marta 1919. u Čikagu. Sabor u Klivlendu je održan bez saglasnosti i dozvole srpske crkve i državnih vlasti. Jedan od učesnika klivlenskog sabora, arhimandrit Danilo Kozomara je, međutim, pristajanje na odluke sabora i izbor Mardarija za episkopa, iako svestan „da ruski sabori ne mogu birati srpske Vladike”, objašnjavao „očekivanjem da će klivlendsko rešenje, iako nekanonsko, donekle pospešiti akciju Beograda”.¹⁶ Potpuno drugačije viđenje je imao episkop Nikolaj Velimirović, koji je u tome video još jedan pokušaj Ruske crkve da očuva svoju jurisdikciju, navodeći da je dobio uveravanja da je ceo poduhvat finansirao ruski poslanik u Vašingtonu.¹⁷

Mardarije Uskoković i pojedini srpski sveštenici su, međutim, pokazivali jasno nastojanje da dobiju saglasnost zvaničnika Kraljevine i SPC-a. S tom namerom oni su uputili pismo poslaniku Kraljevine u Vašingtonu S. Grujiću, 30. januara 1919, u kom se ističe „da je dvanajesti čas da se danas ostvari i duhovno jedinstvo sviju pravoslavnih Srba, jer bez duhovnog ne može biti potpuno ni materijalno jedinstvo”.¹⁸ Istaknuto je takođe da postoji opasnost da se anarhija

¹⁵ ASCG, Fond Ministarstva unutrašnjih poslova (14), fasc. 11; Arhiepiskop beogradski Dimitrije za predsednika kraljevske vlade, 7. 1. 1919.

¹⁶ Sava, episkop šumadijski, *n. d.*, str. 97.

¹⁷ Sava, episkop šumadijski, *n. d.*, str. 137.

¹⁸ ASCG, Kraljevsko poslanstvo u Vašingtonu (371), fasc. 63, pismo Mardarija Uskokovića i tri srpska sveštenika Kraljevskom poslanstvu 30. 1. 1919.

koja je zahvatila Rusku crkvu u celini, raširi i među srpskim sveštenstvom i da zato „po ubeđenju ogromne većine srpskog sveštenstva je jedini spas da se što pre srpska crkva odeli od ruske crkve i prizna jurisdikcija srpskog mitropolita”.¹⁹ Smatrali su da to pitanje jedino mogu rešiti srpski sveštenici i crkvene opštine i da se zato išlo ka sazivanju sabora. Da bi dobio podršku, Mardarije je išao i korak dalje, uveravajući Grujića da se čitav proces odvija uz punu saglasnost i podršku vodećih ličnosti i saveza u Americi.²⁰ Međutim, i pored saveta da se sačeka rešenje Kraljevske vlade, to je ignorisano, što je poslanik Grujić protumačio kao nameru da se Vlada „stavi pred svršenim faktom”.²¹ Isti stav je zauzet i u pogledu planiranog sabora u Čikagu. Neposredno pre održavanje Sabora, 10. marta 1919, Grujić je jasno poručio M. Uskokoviću da, „ako je vest tačna”, po njegovom mišljenju „treba sačekati uputstva iz Beograda po tom pitanju”.²² Sabor je ipak održan 12. marta i na njemu je jednoglasno doneta odluka da se arhimandrit Mardarije Uskoković postavi za srpskog episkopa u Americi. Sazivanje i ovog sabora održano je uz potpunu saglasnost Ruske crkve.²³

Nakon sabora u Čikagu, Mardarije je intezivirao nastojanja za dobijanje pristanka i saglasnosti iz Beograda. Ta namera je svakako bila prisutna i ranije izražena kroz pozive Grujiću da prisustvuje saboru, ali ni u jednom trenutku se nije želelo dovesti u pitanje samo održavanje sabora. Ali ni autoritet ni vrednost izbora koji bi bili postignuti sankcijom iz Beograda nisu se mogli zanemariti.

Vlasti u Beogradu su, izražavale oprez u pogledu aktuelnih dešavanja u SAD-u. Iako je postojao stav da bi stavljanje srpskog sveštenstva u Americi pod jurisdikciju srpskog mitropolita bilo od koristi, uzdržanost je pokazivana iz više razloga. Izražen je strah da bi izbor sveštenika koji živi u Americi, za episkopa, negativno uticao na intezitet povratka iseljenika u domovinu.²⁴ Sama Mardarijeva ličnost bila je takođe pod znakom pitanja. U jednom dopisu Ministarstva inostranih dela 8/9. februara 1919, navodi se da je arhimandrit Mardarije Crno-

¹⁹ ASCG, 371-63, Pismo M. Uskokovića i tri srpska sveštenika Kraljevskom poslanstvu u Vašingtonu, 30. 1. 1919.

²⁰ ASCG, 371-63, Pismo Mardarija Uskokovića poslaniku Grujiću 8. 2. 1919.

²¹ Štaviše, Mardarije je sazvao i sabor u Čikagu „radi uspostavljanja discipline”, pozivajući Grujića da prisustvuje. Sam Grujić ističe da je o sazivanju sabora u Čikagu bio obavешten tek iz telegrama Uskokovića. I ovom prilikom zanemaren je stav da se sa saborom sačeka do odobrenja iz Beograda. ASCG, 371-63, pov. br. 643, 17. 07. 1919; A SCG, 371-63, Telegram upućen S. Grujiću 10. 3. 1919.

²² ASCG, 371-63, Pismo S. Grujića Mardariju Uskokoviću 10. 3. 1919.

²³ Na saboru je doneta odluka: „Sabor srpske crkve u Americi jednoglasno rešava da se na čelu samostalne srpske eparhije postavi za episkopa arhimandrit Mardarije Uskoković i da se po ovome pitanju osim prisutnih i zastupljenih na saboru 18 srpskih sveštenika i 6 opštinskih delegata upitaju i one opštine i sveštenici koji na saboru nisu prisustvovali.” ASCG, 371-63, Proglas srpskim crkveno školskim opštinama 1919.

²⁴ ASCG, 371-63, p. br. 142, predmet: Sveštencički sabor 17. 2. 1919.

gorac „vrlo sumnjiv čovek. Čovek je kralja Nikole”.²⁵ Ovaj se argument u dostupnim izvorima nije više javljao.

Jedan od razloga opreza bilo je i nedovoljno poznavanje prilika u Americi kako među sveštenstvom tako i među iseljenicima.²⁶ Takođe nije postojalo ni čvrsto uverenje da je izbor M. Uskokovića zaista jedinstven stav kako srpskog sveštenstva tako i srpskih organizacija. Poslanik Grujić je tvrdio da nije raspola-gao sa dovoljno podataka o broju sveštenika i delegata na saboru u Čikagu i da se kroz pisanje iseljeničke štampe moglo zaključiti da „ne postoji potpuna sagla-snost za izbor g. Uskokovića”.²⁷ O različitim reakcijama u Americi na izbor Uskokovića svedočili su i reagovanja srpskih crkveno školskih opština koja su varirala od potpune neobaveštenosti do konfuzije u pogledu stavova Beograda.²⁸ Dodatnu konfuziju je stvorio članak u zvaničnom ruskom crkvenom glasilu *Glas Crkve*, u kome je istaknuto „da se rezolucija (sa sabora u Klivlandu) odnosila na izbor srpskog episkopa pod jurisdikcijom ruskog arhiepiskopa”, a da je Mardarije samo kandidat koga je naknadno trebalo da potvrdi srpsko sveštenstvo i opštine. Pojedini srpski sveštenici su se takođe izjašnjavali protiv Mardarija.²⁹

Odsustvo zvanične potvrde iz Beograda samo je dodatno podstaklo poja-vu ovakvih stavova, i to je bio jedan od razloga intezivnih napora Mardarija da dobije sankciju za svoje posvećenje. Svoju lojalnost je isticao kroz tvrdnju da se nije posvetio pošto „treba da u svima opštenacionalnoga značaja pitanjima pri-pada rešavajući glas vladi naše ujedinjene države”, istovremeno ističući da po-tvrda Beograda treba da se da „što pre”. Naglašava da je njegov izbor izvršen „po demokratskim i kanonskim” principima, izražavajući pri tom nadu da će Vlada „shvatiti važnost ovog crkvenog pitanja”.³⁰ Kako je vreme prolazilo a po-tvrda njegovog izbora nije stizala, tako se povećavalo i nestrpljenje koje je Mardarije pokazivao kroz svoje apele, dajući sliku stanja u Americi. On kaže da je narod srpski u Americi otrovan „partizanštinom”, te da bi konačna odluka

²⁵ ASCG, Ministarstvo inostranih dela (334), fasc. 17, dokument Ministarstva inostranih dela – političko odeljenje 8/9. 2. 1919.

²⁶ I dve godine nakon ovih dešavanja, patrijarh Dimitrije je od poslanika Grujića, juna 1920. tražio „da me prijateljski izvestite o svemu što je potrebno da znam o crkvenim prilikama našeg pravoslavnog naroda u Americi, a na ono što mi kazuju pojedinci i neki naši avanturisti koji otuda dolaze ja se ne mogu mnogo osloniti”; ASCG, 371-63, Pismo patrijarha Dimitrija po-slaniku Grujiću 17. 6. 1920.

²⁷ ASCG, 371-63, pov. br. 643, predsedniku Ministarskog saveta od Grujića 17. 7. 1919.

²⁸ ASCG, 371-63, Telegram srpske crkveno školske opštine Bjut (Montana) Grujiću 9. 3. 1919; Pismo srpske crkveno školske opštine Detroit Grujiću, 8. 4. 1919; Pov. br. 643, Izveštaj Poslanstva predsedniku ministarskog saveta, 17. 7. 1919.

²⁹ ASCG, 371-63, pov. br. 643, Izveštaj poslanstva predsedniku ministarskog saveta, 17. 7. 1919. Protu Petar Stijačić, dajući pregled funkcionisanja srpske crkve u Americi, pominje i sabor u Čikagu ali potpuno ignoriše donesene odluke navodeći da pitanje izbora episkopa na ovom saboru nije rešeno; prota Petar O. Stijačić, *n. d.*, str. 127.

³⁰ ASCG, 371-63, Pismo Mardarija Uskokovića Kraljevskom poslanstvu u Vašingtonu, 18. 3. 1919.

unela u narod „mir i jedinstvo”.³¹ Stanje u crkvi opisuje kao „bolesno”, koje pre-
ti da se pretvori u „hroničnu paralizu”, stanje koje se „pogoršava svakim danom
blagodareći širenju socijalističkih i šta više anarho-boljševičkih tendencija među
našim radništvom”.³² Povremeno njegovi iskazi su poprimali obrise pretnji, kroz
upozorenja da će izaći u javnost i reći do koga je krivica, kao i da sređivanje pri-
lika u zemlji ne skida moralnu obavezu i odgovornost da „održe i spasu” srpsku
crkvu u Americi, uz naglašavanje da srpsko iseljništvo u Americi nije zaslužilo
takvu nepažnju od Beograda.³³ Ipak, on nije bio voljan da se posveti za episkopa
„dok se glas Srbije ne čuje”. Izražavao je spremnost da dođe u Beograd, među-
tim, kada se to desilo, jula 1920, umesto izbora za episkopa, crkva ga je poslala
u manastir Rakovicu, gde je postavljen za upravnika monaške škole.

Odbijanje priznanja Mardarija za episkopa nije značilo da se u Kraljevini
i SPC-u nije radilo na konačnom rešavanju ovog pitanja. Ipak, do sredine 1920.
postalo je jasno da se SPC, kao ni vlasti u Kraljevini neće oslanjati na odluke
Sabora u Čikagu, već da se odnos prema pitanju srpske crkve u Americi gradi na
drugim osnovama, uz korišćenje izveštaja konzulata, kao i srpskih sveštenika. U
nekim od tih predloga čak se izražavala nedoumica o potrebi osnivanja zasebne
episkopije za iseljništvo i imenovanja episkopa.³⁴ Međutim, ranije istaknute že-
lje i namere da se uredi crkveno pitanje u Americi i izvrši povezivanje sa SPC-om,
počele su da se konkretizuju već krajem 1919. U decembru 1919, na sednici
arhijereja ujedinjene SPC u Sremskim Karlovcima, odlučeno je da se u Ameriku
pošalje jedan od arhijereja i nakon toga podnese izveštaj, na osnovu koga će se
dalje odrediti aktivnosti crkve u odnosu na dešavanja u Americi. Zbog materijal-
nih problema, do realizacije predloga u tom trenutku nije došlo.³⁵ Oktobra 1920,
na sednici Arhijerejskog sabora je doneta odluka da se postavi lice za Ameriku
u cilju organizovanja crkve, što je delom pokazivalo i postojeće nepoverenje
prema sveštenstvu u Americi.³⁶ Episkop Nikolaj Velimirović, već dobro poznat

³¹ ASCG, 371-63, Pismo M. Uskokovića poslaniku Grujiću, 8. 4. 1919.

³² ASCG, 371-63, Pismo M. Uskokovića poslaniku Grujiću, 19. 10. 1919.

³³ ASCG, 371-63, Pismo M. Uskokovića poslaniku Grujiću, 18. 10. 1919. Episkop Nikolaj, govo-
reći o ovim nastojanjima Mardarija, kaže za njega „uzalud je bio razvio agitaciju među srpskim
sveštenstvom i narodom, da bi dobio većinu. Ostao je u apsolutnoj manjini, te je bio počeo sku-
pljati novac da se probije u Rusiju i posveti tamo za episkopa, pa da se onda vrati u Ameriku,
kao vikar Aleksandrov. No kako je to bilo opasno, reši da ode u Srbiju i tamo pokuša, kod
Srpskog Patrijarha da se zavladiči”; Sava, episkop šumadijski, *n. d.*, str. 138.

³⁴ Tako je sveštenik Danilo Bukorović bio protiv stvaranja zasebne episkopije u Americi smatra-
jući da bi to iseljenike odvojilo od celine SPC-a (ASCG, 371-63, Srpska crkva u Americi, 6.
oktobar 1920), dok je jeromonah Nikodim Stojaković smatrao da je dovoljno imenovati admi-
nistratora-arhimandrita a ne i zasebnog episkopa. ASCG, 371-63, Izveštaj jeromonaha N.
Stojakovića o stanju u srpskoj crkvi u Americi, 4. avgust 1920.

³⁵ ASCG, 371-63, Pismo patrijarha Dimitrija poslaniku Grujiću, 17. 6. 1920.

³⁶ Dimitrije, govoreći o sveštenicima u Americi, ističe: „ja znam da tamo ima mnogo naših sve-
štenika svakojake prošlosti i navika ali ima i poneki dobar”; ASCG, 371-63, Pismo patrijarha
Dimitrija poslaniku Grujiću, 17. 6. 1920.

američkoj javnosti, u međuvremenu je dobio poziv američkih univerziteta i protestantskih crkava da poseti SAD i održi nekoliko predavanja. Ovaj poziv iskorišćen je u cilju dobijanja informacija o stanju u Americi iz prve ruke.³⁷ Značaj osnivanja episkopije je bio već prepoznat u redovima SPC-a. Patrijarh Dimitrije je smatrao da bi to omogućilo versko ujedinjenje pravoslavnih Srba i njihovo moralno konsolidovanje i da bi, s obzirom na nacionalni karakter organizacije, ona „nacionalno blagotvorno” delovala i vezala iseljenike za stari kraj.³⁸

Nakon tromesečnog boravka u Americi, episkop Nikolaj je podneo obiman izveštaj na sednici Svetog arhijerejskog sinoda 8. jula 1921. i u njemu predložio konačno osnivanje episkopije i izbor episkopa.³⁹ Na sednici Svetog arhijerejskog sinoda 13. septembra 1921. doneta je odluka o osnivanju episkopije i odluka da za administratora bude izabran upravo Nikolaj. Eparhija američko-kanadska zvanično je osnovana novembra 1921. godine.⁴⁰ Izbor episkopa Nikolaja nije bio slučajan. On se pokazao kao dobar poznavalac prilika u Americi i bio je jedan od zagovornika osnivanja episkopije. Takođe, on je uživao veliki ugled, ne samo među srpskim iseljenicima već i u američkoj javnosti.

Ovaj izbor, koji se mogao činiti kao konačno ispunjenje želja i nastojanja sveštenstva i naroda u Americi, nije međutim doveo do smirivanja situacije i konačnog postizanja jedinstva. Podele i međusobna neprijateljstva su opstali. Pojedini sveštenici su sprovodili agitaciju po srpskim kolonijama u nameri da se Nikolaj ne prihvati, dok su pojedinci (poput sveštenika iz Pitsburga, jeromonaha Aleksija Savića) otvoreno odbili jurisdikciju SPC-a, i proglasili sebe nezavisnim. Podele u pojedinim crkveno školskim opštinama, unutrašnji sukobi po pitanju prihvatanja odluke iz Beograda, došli su i do američkih sudova.⁴¹

Zadržale su se i nesređene prilike među srpskim sveštenstvom. Delovanje sveštenika koji su i dalje obavljali sveštenečke dužnosti iako nisu bili posvećeni, aktivnosti sveštenika drugih jurisdikcija u srpskim kolonijama, odsustvo

³⁷ ASCG, 14-11, Poziv američkih univerziteta i protestantskih crkava, 15. 7. 1920.

³⁸ ASCG, 14-11, Pismo patrijarha Dimitrija Ministarstvu vera, 1. 12. 1920. U tom trenutku u Severnoj Americi je bilo 30 crkvenih opština (u SAD-u 29 i u Kanadi 1), u 28 je postojala crkva, dok su dve koristile različite prostorije. Četiri opštine su bile bez sveštenika. Opštine su se izdržavale od taksi za krštenja, venčanja i pogrebe, milostinje, uplata članova, kao i priloga koji su sakupljani po privatnim kućama. ASCG, 371-63, Srpska pravoslavna crkva u Americi, 6. oktobar 1920.

³⁹ Sava, episkop šumadijski, *n. d.*, str. 131–142.

⁴⁰ Sava, episkop šumadijski, *n. d.*, str. 144–145. Sveti arhijerejski sabor SPC-a doneo je, između ostalog, odluke: da se Srpska pravoslavna crkva u Americi primi u sastav Srpske pravoslavne patrijaršije, da se izabere jedan episkop koji bi kao delegat Srpske patrijaršije organizovao SPC u Americi i njom administrirao. ASCG, 371-63, Odluke Svetog arhijerejskog sabora SPC, 31. 1. 1922.

⁴¹ ASCG, 371-63, Pismo jeromonaha Nikodima Stojakovića Kraljevskom poslanstvu, 8. 4. 1922; Pismo srpske crkveno školske opštine „Voskresenije Hristovo” (Mingo Junction, Ohio) poslanstvu u Vašingtonu 7. 4. 1922.

srpskih sveštenika u oblastima naseljenim Srbima, bili su samo neki od problema. Svakako da su do SPC-a došle vesti o sukobima i ukupnom lošem stanju u Americi, što će i biti jedan od razloga da se Mardarije Uskoković, kao izabrani zamenik episkopa Nikolaja, pošalje u Ameriku, gde je stigao 13. januara 1923. godine.⁴²

U cilju sređivanja prilika u srpskoj crkvi u Americi, u Geri (Indijana) je od 8. do 21. februara 1923. održana konferencija srpskih sveštenika, na kojoj je izabrana eparhijska konzistorija, sastavljena od tri člana i jednog sekretara. Na njenom čelu je bio Mardarije. Konzistorija je predstavljala najvišu crkvenu vlast pod čijom crkvenom jurisdikcijom su bili svi srpski sveštenici i crkveno školske opštine u SAD-u i Kanadi. Ovoj konferenciji je prisustvovalo 18 sveštenika, pet je dalo svoj pismeni pristanak, od ukupno 28 koliko ih je delovalo u Severnoj Americi. Pojedini sveštenici, nekada veliki protivnici Mardarijevi, nakon konsultacija u konzulatu, odlučili su da učestvuju u organizovanju srpske crkve u Americi. Sedište Konzistorije bilo je u Čikagu a doneta je i odluka da se izdaje i zvanični eparhijski glasnik pod uredništvom sveštenika Petra Stijačića. Od organizovane crkve se očekivalo i da će podići ugled sveštenstvu. Naime ukupna ocena stanja je bila vrlo sumorna. Od 28 sveštenika, četvorica su imala završenu bogosloviju, četvorica rusku duhovnu školu, „a ostali svakojaki”. Za izdržavanje eparhije svaki sveštenik je trebalo da daje pet dolara mesečno.⁴³

U pravcu daljeg konsolidovanja, 3. septembra 1923, osnovano je i posvećeno prvo srpsko sirotište u crkvi Sv. Save u Čikagu, „sa ciljem da se u istoj neguje i vaspitava srpska siročad”. Postojala je namera da se podigne i sklonište za ostarele. Posvećenju je prisustvovalo oko 2.000 ljudi, sveštenstvo i konzularni predstavnici Kraljevine.⁴⁴

Međutim, novi udarac srpskoj crkvi u Americi zadala je ostavka episkopa Nikolaja na mesto administratora eparhije 18. oktobra 1923. Na njegovu molbu, Sveti arhijerejski sinod ga je razrešio dužnosti i imenovao za zastupnika i vršioca dužnosti administratora arhimandrita Mardarija Uskokovića.⁴⁵ Ova ostavka je iznova podstakla podele i različita tumačenja među sveštenstvom i iseljenicima. Bilo je i tumačenja da ta ostavka znači prestanak administriranja

⁴² U pismu kraljevskom poslaniku dr Antunu Tresiću Pavičiću, episkop Nikolaj navodi da „s obzirom na trzavice u drugim pravoslavnim crkvama u Americi, Sveti Sinod – u brizi za srpsku crkvu – smatrao je, da se odmah mora poslati jedan punomoćni izaslanik, koji bi radio, da te trzavice ne uđu u naš narod, kome je i bez istih dosta nevolje i gorčine”. ASCG, 371-63, Pismo episkopa Nikolaja Velimirovića Kraljevskom poslanstvu u Vašingtonu 23. 12. 1922.

⁴³ ASCG, 371-63, pov. br. 60, Arhimandrit Mardarije o osnivanju srpske pravoslavne eparhije u Americi, 14. 3. 1923.

⁴⁴ ASCG, 371-63, pov. 220, Osnivanje sirotišta manastira Sv. Save u Čikagu, 14. 9. 1923.

⁴⁵ ASCG, 371-63, pov. br. 11808, Ministarstvo inostranih dela Kraljevskom poslanstvu u Vašingtonu 20. 12. 1923.

Mardarija ili čak da eparhija u Americi tim činom više i ne postoji. Dostavljani su cirkulari opštinama i sveštenstvu, upućivani pozivi na sazivanje sabora i izbor novog episkopa.⁴⁶

Da bi se potencijalno stanje anarhije sprečilo, od SPC-a se tražilo da brzo reaguje i proglasi Mardarija za episkopa, posebno imajući u vidu njegove zasluge u pogledu organizovanja eparhije. Potrebu da se to pitanje reši dodatno su podsticale ruske akcije u Njujorku, gde je, po rečima konzula B. Purića, izabran episkop Rus „sa ciljem da okupi Srbe oko sebe i time ih moralno i materijalno iskoriste i na štetu naše Patrijaršije i Države”.⁴⁷ Stanje vakuuma svakako je izazivalo novo nezadovoljstvo i podsećalo je na stanje pre osnivanja eparhije. Stizale su inicijative za proglašenje Mardarija za episkopa, ali i one kojima se tražio izbor novog vladike.⁴⁸ Konzistorija je na zasedanju 4. septembra 1923. donela rešenje u kome se traži da se za episkopa izabere Mardarije, ističući da će to „spasiti ovamošnji naš narod od očigledne propasti u religiozno-moralnom životu, koja nam sigurno pretila, ako se blagovremeno ne izađe u susret ovoj situaciji”.⁴⁹ Za brzi izbor Mardarija za episkopa zalagao se i konzulat u Njujorku, uz isticanje zasluga koje je on imao na polju organizovanja crkve, istovremeno naglašavajući i propagandni značaj njegovog rada tj. predavanja koja je Mardarije držao na američkim univerzitetima, klubovima i crkvama.⁵⁰

Do konačnog izbora Mardarija Uskokovića za prvog episkopa eparhije američko-kanadske došlo je 5. decembra 1925. godine. Od 21 arhijereja za njegov izbor bilo je njih 16, a protiv pet, među njima i episkop Nikolaj.⁵¹ Hirotonija je izvršena 25. aprila 1926. u Beogradu, u Sabornoj crkvi, u prisustvu kralja Aleksandra, članova Sinoda, ministra spoljnih poslova, ministra vera i predstavnika američkog poslanstva. Poslanstvu u Vašingtonu je naloženo da o izboru i posvećenju Mardarija za episkopa američanske i kanadske srpske pravoslavne eparhije izveste Eparhijsku konzistoriju u Čikagu, srpsko-pravoslavne sveštenike i opštine u Americi „preporučujući im da se ubuduće obraćaju Episkopu Mardariju kao svom kanonskom-eparhijskom Arhijereju i njegovim se naredbama u svemu pokoravaju”.⁵²

⁴⁶ ASCG, 371-63, pov. br. 302, predmet: Potrebe SPC u Americi.

⁴⁷ Sava, episkop šumadijski, *n. d.*, str. 164–165.

⁴⁸ Sava, episkop šumadijski, *n. d.*, str. 164–165.

⁴⁹ Sava, episkop šumadijski, *n. d.*, str. 163.

⁵⁰ Sava, episkop šumadijski, *n. d.*, str. 44–45. O propagandnom značaju ne samo rada Mardarija već i samog postojanja episkopije govorilo se i ranije. Iz konzulata u Čikagu poručivano je da bi od stabilizacije crkvenog pitanja korist imala ne samo crkva već i država jer „preko nje se može mnogo uraditi među raznim antidržavnim elementima iz Crne Gore i Južne Srbije”. ASCG, 371-63, pov. br. 302, predmet: Potrebe SPC u Americi, 19. 12. 1923.

⁵¹ Sava, episkop šumadijski, *n. d.*, str. 204.

⁵² ASCG, 371-63, pov. br. 6210, Ministarstvo inostranih dela za Kraljevsko poslanstvo u Vašingtonu 30. 6. 1926; Paul Pavlovich, *n. d.*, str. 279.

Time je okončana jedna faza u istoriji srpske crkve u Americi, za kojom su ostala mnoga nerešena pitanja (disciplina i jedinstvo srpskih sveštenika, akcije bugarske crkve, materijalne teškoće...), koja će je pratiti i u narednom periodu njenog rada u Americi.

Summary

Contribution to History Research of the Serbian Orthodox Church in the United States from 1919 to 1926

Migrations of Serbian immigrants to the United States of America were accompanied by intensive work on creating organised forms of everyday life. Religious needs and organized activities of Serbian clergy, at the beginning under the supervision of Russian orthodox mission in America, initiated the need for establishing autonomous Serbian church that was supposed to be under the jurisdiction of Serbian church in mother country. Work and efforts put into such sort of connection were commenced in late XIX century, but concrete solutions for this issue were found after the end of the First World War. In the atmosphere of coping with financial and personnel problems, as well as with the problem of insufficient informing, new American-Canadian eparchy was finally established in November 1921. Similar problems went along with election process of the first Serbian bishop in America. It happened four years after establishing of eparchy, on December 5, 1925, when archimandrite Mardarije Uskokovic was elected as a bishop of American-Canadian eparchy.